

***Заїка Сергій Олегович,**
доцент кафедри кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент, полковник поліції*

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

У частині першій статті 3 Конституції України визначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і особиста гідність, недоторканність і безпека визнаються найбільшою соціальною цінністю [1].

Такий напрямок діяльності держави, спрямований на законодавчий захист особи, визначення її прав, обов'язків та відповідальності, простежується в усіх сферах правового регулювання, й зокрема, у кримінальній процесуальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Реформування кримінальної юстиції в Україні супроводжується якісними змінами в характері здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Запровадження нових інститутів у Кримінальному процесуальному кодексі

Україні 2012 року (далі - КПК) [2] спричинило виникнення нових учасників кримінального провадження і перегрупування «старих» суб'єктів.

Серед найбільш актуальних питань науки кримінального процесу на сучасному етапі є становлення юридичних гарантій захисту та механізму реалізації прав учасників кримінального судочинства.

Однією з таких гарантій є своєчасне набуття особою процесуального статусу, який відповідає її фактичному правовому становищу. Правильно встановлений процесуальний статус особи надає їй реальні можливості набути певних процесуальних прав і реалізувати їх, а також реально усвідомити свої процесуальні обов'язки.

Разом із тим, невідповідність процесуального статусу фактичному становищу окремих учасників кримінальної процесуальної діяльності створює деякі колізії в теорії кримінального процесу та правозастосовній діяльності судових та правоохоронних органів.

Удосконалення процесуального статусу суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності наразі є одним з основних напрямів наукових досліджень у галузі кримінального процесу.

У динаміці гарантії існують лише як система, і тільки система гарантій може забезпечити ефективну та дієву реалізацію прав і свобод людини, особливо, у такій сфері як кримінальна процесуальна.

Важливою складовою системи кримінальних процесуальних гарантій є процесуальний статус учасників кримінального провадження, адже реалізація особою своїх прав і виконання обов'язків здійснюється з моменту набуття нею правового статусу, яким її наділяє держава.

Щоб визначити місце процесуально статусу в системі кримінальних процесуальних гарантій, варто вирішити питання про співвідношення між процесуальними гарантіями і правовим статусом особи, але для цього, насамперед, необхідно з'ясувати, що собою являє правовий статус і з яких елементів він складається.

У широкому значенні під правовим статусом особи слід розуміти положення зазначеного суб'єкта, яке закріплене в законодавстві. Ця категорія відображає індивідуальні особливості людини і реальне положення її в системі різноманітних суспільних відносин. Іншими словами, в основі процесуального статусу лежить фактичний соціальний статус. Право лише закріплює це положення, «одягає» його в законодавчі рамки. Таким чином, соціальний і правовий статус співвідносяться як зміст і форма [13, с. 424-425].

Правовий статус - це складна, збірна категорія, що відображає всю сукупність зв'язків людини з державою, суспільством. Тому питання про структуру цього поняття не знайшло однозначного вирішення в юридичній літературі.

Так, В.О. Котюк до елементів, що складають структуру правового положення, відносить права, свободи і обов'язки особи [14, с. 100].

Також ж позиції дотримується і О.А. Лукашова, вказуючи, що ряд додаткових елементів потрібно вважати або передумовами правового статусу, або похідними по відношенню до основних, або категоріями, що далеко виходять за межі правового статусу [15, с. 29-30].

Існують й інші визначення правового статусу.

Зокрема, Н.І. Матузов до структури цього поняття відносить: правові норми, що встановлюють зазначений статус; правосуб'єктність; основні права і обов'язки; законні інтереси; громадянство; юридичну відповідальність; правові принципи; правовідношення загального (статусного) типу [16, с. 237].

Більш складну структуру правового статусу пропонує М.М. Тищенко. Він виходить із необхідності розгляду правового статусу громадянина як у вузькому, та і широкому смислі.

У вузькому смислі під правовим статусом громадянина слід розуміти сукупність врегульованих нормами права проявів соціальних і правових якостей громадян як суб'єктів певної галузі права.

У широкому розумінні статус громадянина становить собою сукупність усіх закріплених у нормах права засобів, за допомогою яких визначається положення громадянина в тих чи інших правовідносинах [17, с. 8].

Найбільш прийнятною видається точка зору тих авторів, які розглядають правовий статус як об'єктивну категорію в тому розумінні, що його зміст визначається структурою взаємовідносин особи і суспільства, громадянина і держави.

У цьому випадку до структури цієї категорії відносяться: 1) суб'єктивні права і особисті свободи; 2) правосуб'єктність; 3) обов'язки; 4) законні інтереси; 5) гарантії прав і законних інтересів; 6) відповідальність [18, с. 41-49; 19, с. 53-62].

Зважаючи на те, що статус особи безпосередньо включає в себе права та обов'язки, є не зовсім недоцільним розглядати їх окремо.

Проте, як зазначає Т.В. Шаповал, права суб'єктів не можна ототожнювати з гарантіями цих прав. На її думку, суб'єктивне право - це можливість певної поведінки, а гарантія - це правовий засіб, що забезпечує цю можливість [20, с. 35].

Реалізація прав і обов'язків суб'єктів кримінального судочинства здійснюється шляхом їх діяльності. Ця діяльність є важливою гарантією забезпечення прав та інтересів учасників процесу.

Важливо зазначити, що вказана діяльність направлена на виконання функцій, властивих кримінальному процесу, оскільки ці функції найчастіше визначають як вид, напрямок кримінальної процесуальної діяльності.

Предметним призначенням кримінальних процесуальних гарантій є реалізація основних функцій кримінального процесу - обвинувачення, захисту і правосуддя. З метою реалізації цих функцій до кримінального процесу залучаються різні суб'єкти, які внаслідок цього набувають певних прав та обов'язків.

Діяльність основних суб'єктів (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду), так і заінтересованих учасників кримінального провадження (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача та ін.), а також інших суб'єктів, які залучаються до кримінального судочинства (свідків, експертів, понятих, спеціалістів, перекладачів та ін.), слід розглядати як процесуальні гарантії.

Таким чином, кримінальні процесуальні гарантії та процесуальний статус учасників кримінального провадження знаходяться у нерозривному зв'язку, з одного боку - з набуттям процесуального статусу особа отримує гарантії реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів, а з іншого боку - своєчасність набуття цього статусу залежить від інших процесуальних гарантій, зокрема, кримінальної процесуальної форми.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)(із змінами та доповненнями): станом на 01.06.2016: [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
[http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) (із змінами та доповненнями): станом на 01.06.2016: [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

[http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

3. Корсун В.Я Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.Я Корсун. - Київ, 2012 - 16 с.

4. Процько Г.І. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г.І. Процько. - Київ, 2012 - 20 с.

5. Жовнієнко Д.С. Діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо усунення перешкод по формуванню доказів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.С. Жовнієнко. - Ірпінь, 2012 - 17 с.

6. Савицька С.Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.Л. Савицька. - Київ, 2013 - 18 с.

7. Котова А.А. Інститут понять у кримінальному провадженні України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Котова. - Київ, 2013 - 19 с.

8. Супрунова О.В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як учасник кримінально-процесуальних відносин: автореф. дис. . канд. юрид. наук / О.В. Супрунова. - Київ, 2013 - 19 с.

9. Азарова М.В. Повноваження прокурора у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення: автореф. дис. . канд. юрид. наук / М.В. Азарова. - Кривий Ріг, 2015 - 17 с.

10. Щерба В.М. Кримінальне провадження в суді присяжних: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.М. Щерба. - Київ, 2015 - 20 с.

11. Калужинський О.В. Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні: автореф. дис. . канд. юрид. наук / О.В. Калужинський. - Львів, 2015 - 20 с.

12. Гловлюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: автореф. дис. . канд. юрид. наук / І.В. Гловлюк. - Одеса, 2016 - 20 с.

13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. - Харків: Консум, 2001. - 656 с.

14. Котюк В.О. Теорія права: курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів. - К.: Вентурі, 1996. - 208 с.

15. Общая теория прав человека / И.А. Карташкин, Н.С. Колесова, А.М. Ларин, и др.; отв. Ред.. Е.А. Лукашева. - М.: Норма, 1996. - 520 с.

16. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред.. Н.И. Мотузова и А.В. Малько. - М.: Юрист, 1997. - 742 с.

17. Тищенко М.М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук / М.М. Тищенко. - Харків, 1999. - 21 с.

18. Корнуков В.М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: дисс. ... доктора юрид.наук: / В.М. Корнуков. - Х., 1988. - 415 с.

19. Мартынич Е.Г. Проблемы процессуального статуса и эффективности охраны прав подсудимого (осужденного) в судах первой и кассационной инстанций: дис. ... доктора юрид.наук / Мартынич Е.Г. - Кишинев, 1981. - 424 с.

20. Шаповал Т.В. Правовий статус фізичної особи: деякі питання теорії / Т.В. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2008. - № 3. - С. 32-37.